

Zrinka Jelaska, Filozofski fakultet u Zagrebu

UDŽBENICI INOJEZIČNOGA HRVATSKOGA

1. UVOD

Udžbenici utječu na jezično znanje i motivaciju onih koji se njima služe, pa su vrlo važan dio ovladavanja hrvatskim. Udžbenici za učenje jezika imaju različite svrhe: izvor su učenikove jezične građe, rječničke, gramatičke, tekstualne, i govorne i pisane; izvor su različitih zadataka, poticaja i zamisli za vježbu i komunikaciju u učeničkoj skupini i s učiteljem jezika, odraz su programa i silabusa pojedinoga predmeta, izvor su za samostalno učenje, mogući izvor za samostalnu procjenu naučenoga, pomoć učiteljima, potpora neiskusnijim učiteljima jezika, moguća osnova ustroja pojedine jedinice itd.

Za one koji žele naučiti hrvatski jer ga nisu usvojili kao izvorni govornici većinskoga i službenoga jezika okoline postoje različiti udžbenici. Udžbenici za učenje hrvatskoga koji postoje razlikuju se po mnogo čemu, počevši od toga jesu li ih napisali izvorni govornici hrvatskoga (koji nisu uvijek i kroatisti) ili inojezični.

1.1. Inojezični hrvatski

Izraz hrvatski kao ini jezik obuhvaća govornike hrvatskoga kao drugoga i hrvatskoga kao stranoga jezika. Drugim riječima, inojezični su govornici hrvatskoga svi koji ga ne govore kao izvorni govornici, jednojezični, dvojezični ili višejezični. Tako su inojezični govornici hrvatskoga oni koji njime govore kao drugim i oni koji njime govore kao stranim jezikom - stranci koji hrvatski uče ili su ga naučili. Među inojezične govornike pripadaju i dvojezični govornici rođeni u iseljeništvu kojima je glavni jezik većinski jezik zemlje u kojoj žive (npr. njemačkoga, engleskoga), a hrvatski im je jezik najuže zajednice (npr. kanadski Hrvati). Naime, ako nisu hrvatskim ovladali u društvu koje njime govori i njime se služi kao službenim, takvim je govornicima hrvatski najčešće drugi jezik čak i ako im je materinski, i to ne po kronološkome načelu, nego po načelu ovladanosti jezikom (više u Jelaska 2005.a). Neki od njih hrvatski, posebno njegov standardni oblik, nauče tek u odrasloj dobi pa im je na početku učenja strani jezik. Samo ga mali broj, i to u posebnim okolnostima, nauči do razine (dvojezičnih) izvornih govornika. Dvojezični govornici manjinskih jezika u Hrvatskoj koji su posve ovladali hrvatskim jezikom smatraju se izvornim govornicima hrvatskoga. Ako hrvatskim nisu dovoljno ovladali, čak i kada žive u Hrvatskoj (npr. Cvikić i Tomek 2003.), smatraju se inojezičnim govornicima. Dakle, svi kojima hrvatski nije prvi (su)materinski jezik govornici su hrvatskoga kao inoga jezika, bilo da im je on drugi ili strani jezik.

1.2. Postojeći udžbenici hrvatskoga

Odabir najprikladnijega udžbenika za učenje stranoga jezika ovisi o općenitome i intuitivnome kriteriju, ali i namjeri pojedinoga programa. Za velike svjetske jezike postoje i tiskane knjige s

uputama o odabiru udžbenika prema sklonostima i potrebama nastavnika i njegovih studenata (npr. Cunningsworth 1995). Za učenje inojezičnoga hrvatskoga postoje različiti programi, škole i tečajevi na svim obrazovnim razinama. Udžbenika je nešto manje, ali ih ima vjerojatno znatno više nego što bi tko neupućen pomislio. U nastavku teksta spomenut će se dvadesetak dostupnih udžbenika za odrasle, desetak slabo dostupnih ili nedostupnih, a ne će se spomenuti još neki koji nisu poznati autorici teksta (npr. za neke je samo čula da postoje).

Naime, nije moguće utvrditi koliko je točno udžbenika inojezičnoga hrvatskoga jer nisu svi dostupni široj publici. Osim nekolicine koja se mogu naći u mnogim knjižarama u Hrvatskoj i inozemstvu ili se jednostavno naručiti preko interneta, neki su nastali na tečajevima, fakultetima i školama pa su i dostupni uglavnom ili jedino užoj skupini korisnika kojoj su namijenjeni. Neki od njih nisu ni tiskani, nego su objavljeni kao skripta, bilo u dalekim zemljama poput Australije, bilo u Hrvatskoj, pa su većini nedostupni i nepoznati.

Većina je dostupnih udžbenika namijenjena samo za početno učenje, a svi su namijenjeni učenju hrvatskoga kao stranoga, ne kao drugoga jezika. Za učenje hrvatskoga kao drugoga jezika, ali u učeničkoj dobi, postoji određen broj udžbenika u zemljama s većim brojem hrvatskih iseljenika ili pripadnika manjina (npr. u Mađarskoj, Australiji). Postojeći udžbenici pokazuju određenu raznolikost prema različitim obilježjima, no očito je da su nastajali intuitivno (Blagus 2005: 234) i da bi se mogli znatno poboljšati.

1.3. Namjena rada

U ovome će se radu prikazati trenutačno stanje s udžbenicima hrvatskoga prema dostupnijim od njih, i to samo udžbenicima namijenjenima odraslima. Navest će se i potrebe koje bi dobri udžbenici inojezičnoga hrvatskoga trebali zadovoljiti, te dati prijedlog njihove izrade u postojećim okolnostima. Ovaj rad bavit će se samo udžbenicima za odrasle, iako se katkad i udžbenici za djecu (npr. Juričić 1994) mogu na početku djelomično rabiti i za odrasle u okolnostima nepostojanja zajedničkoga jezika (kao što su se prije na početku znali rabiti audio-vizualni udžbenici). Naime, udžbenici za djecu otvaraju i druga posve nova područja (kao što su obvezno školovanje, razvoj J1 i J2 u dječjoj dobi, obrazovanje na materinskome jeziku, odnosno jeziku zajednice, razlikovanje drugoga od stranoga jezika itd.), posebno u odnosu na spoznaje dobivene većim brojem istraživanja (pregled u Cvikić i Jelaska 2005) pa bi o tome bilo potrebno napisati poseban rad. K tomu je za djecu nužno raditi različite udžbenike prema tomu je li im hrvatski drugi i strani jezik, iako je jako važno razlikovati drugi od stranoga jezika i za odrasle.

2. RADOVI O UDŽBENICIMA INOJEZIČNOGA HRVATSKOGA

O udžbenicima hrvatskoga za strance ili one kojima je hrvatski drugi jezik napisano je nekoliko radova. U nastavku teksta dat će se pregled najnovijih od njih koji vrlo stručno, na temelju znanstvenih i stručnih istraživanja, preispituju neke od suvremenih udžbenika za hrvatski, i to uglavnom za odrasle. Osim znanstvenih i stručnih spoznaja, ti su radovi vrlo važni jer upozoravaju na zahtjevnost samoga pisanja i razvoja pojedinoga udžbenika hrvatskoga za strance, zbog uključivanja udžbenika (i priručnika) inojezičnoga hrvatskoga u svjetske primijenjenolingvističke teme, te zbog rješenja koje izravno ili neizravno nude.

2.1. Opći pregled

U knjizi Zrinke Jelaske i suradnika (2005) objavljeno je nekoliko poglavlja o udžbenicima ili pojedinim temama u njima. Lidija Cvikić (2005) dala je opći pregled postojećih priručnika inojezičnoga hrvatskoga u kojima ih je podijelila na udžbenike za odrasle i udžbenike za djecu. Vlatka Blagus (2005.a) dala je dublji pregled nekolicine novijih izdanja namijenjenih odraslima dostupnima na tržištu (Barešić 2002, Barac-Kostrenčić i sur. 1999, Engelsfeld 2000., Grubišić 2003, Haekesworth 2003 i Norris 2003). Postupcima analize, interpretacije i procjene od triju mogućih postupaka vrjednovanja udžbenika: preduporabne, uporabne i poslijeuporabne procjene (Cunningsworth, 1995) odabrala je preduporabnu procjenu. Usporedila je njihove osnovne podatke (format, broj stranica, broj lekcija, ilustracije, dodatnu opremu, opremljenost, tip rječnika s jezicima prijevoda tječnika, jezike uputa i objašnjenja), potom sastojnice jedne nastavne cjeline i teme. Navela je da se udžbenici razlikuju izgledom (formatom i brojem stranica, uporabom boja te brojem i tipom ilustracija); brojem lekcija (nastavnih cjelina), odnosom dijaloških i ostalih tekstova; brojem i tipom dodatnih tekstova (jesu li izvorni, kojega su funkcionalnoga stila); omjerom i isprepletenošću gramatičkoga i leksičkoga dijela; pokrivenošću i redosljedom tema i gramatičkih vježba; dodatnom opremom (priručnicima, gramatikom, materijalom); namjenom (za samostalno ili skupno učenje; za temeljno ili naprednije znanje); zastupljenošću četiriju jezičnih djelatnosti (slušanja, govorenja, čitanja i pisanja) i načinom na koji se objašnjavaju; količinom i sadržajem rječnika; dodatnim rječnikom na kraju; načinom na koji su riječi iz lekcija popisane (abecedirane iz svake lekcije posebno ili iz svih njih zajedno); jezicima prijevoda rječnika, uputa, objašnjenja i komentara; ponuđenim odgovorima na postavljena pitanja i zadatke; dodatnim gramatičkim podacima (npr. naglašavanjem riječi) itd.

2.2. Rječnik

U drugome poglavlju Vlatka Blagus (2005.b) uspoređuje odabir riječi u promatranim udžbenicima, posebno se usredotočujući na rječnik hrane i pića. Pokazala je veliku različitost u odabiru leksika: od 92 do samo 18 natuknica iz toga semantičkog polja. U svim je udžbenicima zajedničkih samo pet riječi (3.7%) u svih šest udžbenika: *kava*, *kruh*, *salata*, *vino* i *voda*. Većina (bar tri od šest) udžbenika dijeli samo 21% ukupnoga leksika hrane i pića, dok se čak 54.8% riječi pojavljuje samo u jednome udžbeniku. Autorica zaključuje da pisci udžbenika nisu uspjeli uravnotežiti odabir leksika između standardnoga jezika i razgovornoga, niti uravnoteženo odabrati riječi u pojedinim leksičkim porodicama pa bi se rječnik početnika jako razlikovao u ovisnosti o udžbeniku.

2.3. Gramatičke jedinice

U dva rada uspoređene su gramatičke jedinice u priručnicima hrvatskoga za strance, uključujući po pet udžbenika - oba izostavljaju Grubišićev jer su proučavale njegovu gramatiku (Grubišić 1995), a uključuju Magnerov (1991). U prvome je Gordana Hržica (2005) usporedila padežni sustav u pet udžbenika (izostavila je Norrisov). U drugome je Jasna Novak-Milić (2005) usporedila glagolske sustave (izostavila je Engelsfeldov). Obje su autorice otkrile važne razlike, prikladne i

neprikladne postupke i zaključile da bi budući udžbenici trebali biti znatno usavršeniji od većine dosadašnjih kako bi omogućili prikladni gramatički razvoj svojih korisnika. Morfološkim oblicima imenica u udžbenicima bavile su se i Lidija Cvikić i Zrinka Jelaska (2007). Odabrale su osam udžbenika: po dva (tekstovima različita) izdanja udžbenika *Dobro došli* (1993. i 2002) i *Učimo hrvatski* (1993, 1999), Engelsfeld (2002), te tri tiskana 2003: *Elementary Croatian 1*, *Teach Yourself Croatian* i *Colloquial Croatian*. Pokazale su da je opća slika raspodjele imenica (prema vrsti i rodu sklonidbe) homogena pa većinu imenica čine tipične skupine: muška *a* i ženska *e*. Iako ta građa uključuje čak 90 % natuknica imenica koje u sklonidbi imaju dodatna pravila, pojavnost oblika s provedenim morfonološkim pravilima malena je pa nije nužno glasovna pravila poučavati općenito, nego (ako treba) samo ona koja se doista provode u početnome rječniku.

2.4. Dijalozi, jezik i kultura

Udžbenicima inojezičnoga hrvatskoga bavile su se i Vesna Požgaj-Hadži i Mirjana Benjak (2003) uočavajući nedostatke u postojećim udžbenicima, posebno dijalogima (preduga pitanja i odgovori, zatvorenost, neprimjerenost situaciji, zanemarenost vrjednoga govorenoga jezika u dva raščlanjena udžbenika) i predlažući prikladne jedinice. Njima su se bavile i u knjizi *Hrvatski izvana* kojoj je suautorica i Marija Smolić (Požgaj-Hadži, Smolić i Benjak 2007). U svojoj su knjizi autorice okupile svoje već objavljene radove. Promotrile su i fonetsku razinu u trima udžbenicima hrvatskoga kao stranoga i zaključile da je u njima premalo fonetskih vježba.

Autorice zaključuju da savršenoga nema i ne može biti, ali daju smjernice o jeziku kakav bi trebao biti zastupljen u udžbenicima. Tekstovi bi trebali biti pisani živim jezikom svakodnevne uporabe, leksik bi trebao biti ograničen i odabran prema učestalosti i rasprostranjenosti. Dijalozi bi trebali biti spontani i stvarni, tipični za hrvatski jezik i prostor. Tekstovi bi trebali pripadati različitim jezičnim stilovima, govornima i pisanima, a trebalo bi voditi računa o jezičnoj raslojenosti i polifunkcionalnosti.

Vanja Švačko (2005) utvrdila je da postojeći priručnici, dakle i udžbenici, često ne odgovaraju kulturološkim potrebama govornika, što znači da bi trebalo voditi računa i o međukulturnoj kompetenciji (više u Novak-Milić i Gulešić-Machata 2006).

2.5. Autori radova o udžbenicima

Treba primijetiti da su autori raščlamba udžbenika gotovo svi jezikoslovci ili filolozi koji uglavnom imaju osobnoga iskustva u poučavanju inojezičnoga hrvatskoga. Autorice prve objavljenje knjige o inojezičnome hrvatskome, *Hrvatski kao drugi i strani jezik* (Jelaska i sur. 2005), izvorne govornice, znanstveno su se ili stručno bavile inojezičnim hrvatskim u okviru znanstvenih i drugih domaćih projekata (*Hrvatski kao strani jezik: razvojni rječnik i gramatika*, *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, *Hrvatski kao nematerinski jezik - Hrvatski za Rome, sada Materinski i inojezični hrvatski*), te međunarodnih projekata (*Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini* - TEMPUS projekt Europske unije, *Jezični razvoj jednojezične i dvojezične djece* Instituta Ludwig Boltzman iz Beča, *Hrvatski kao drugi jezik - obrazovanje učitelja* Matra Kap program vlade Kraljevine Nizozemske, *Položaj hrvatskoga i makedonskoga jezika u obrazovnome sustavu višejezičnih sredina s Makedonijom*). Nastavno su iskustvo stjecale u zagrebačkoj Sveučilišnoj školi

hrvatskoga jezika i kulture, na nekoliko stranih sveučilišta gdje su boravili po godinu ili dvije: u SAD (Connecticut i Michigan Z. Jelaska, Blomington Indiana J. Novak-Milić i L. Cvikić); u Češkoj i Italiji (Prag i Rim N. Opačić), Njemačkoj (Koeln Z. Jelaska), te u školama u austrijskome Gradišću (V. Blagus) i različitim tečajevima i školama. Neke su od njih diplomirale (V. Blagus), magistrirale (J. Novak-Milić) ili će doktorirati (L. Cvikić) na temema iz inojezičnoga hrvatskoga pa su stručni i znanstveni temelji za buduću izradu udžbenika položeni.

Autorice knjige *Hrvatski izvana* (Požgaj-Hadži, Smolić i Benjak 2007) izvorne su govornice hrvatskoga koje žive u inozemstvu. Sudjelovale su na nekoliko domaćih i međunarodnih kontrastivnih projekata u čijem je glavnome središtu slovenski u odnosu (i) s hrvatskim kao susjednim, kontaktnim i suslavenskim jezikom, uključujući i spomenuti TEMPUS projekt (Požgaj-Hadži i Benjak). K tome jedna od njih ima dugogodišnje iskustvo predavanja hrvatskoga slovenskim studentima na Sveučilištu u Ljubljani (V. Požgaj-Hadži), druga austrijskim studentima na Sveučilištu u Klagenfurtu (M. Smolić).

3. PREGLED DANAŠNJIH UDŽBENIKA INOJEZIČNOGA HRVATSKOGA

Većina današnjih udžbenika bar je u nekim svojim svojstvima suvremena: bilo u temama, pristupu ili bar vanjskome izgledu. No poneki imaju i svojstva već prevladanih pristupa udžbenicima.

Postojeći udžbenici za učenje hrvatskoga ne razlikuju drugi i strani jezik, nego su namijenjeni samo hrvatskomu kao stranomu jeziku. Većina se udžbenika veže se uz pojedine škole ili programe poučavanja hrvatskoga jezika, ali neki su zamišljeni (i) za samostalno učenje.

3.1. Udžbenici tiskani u Hrvatskoj

U Hrvatskoj je izdano nekoliko udžbenika. Većina je namijenjena početnicima, tek su neki namijenjeni i onima koji već osnove znaju.

3.1.1. Dobro došli

Udžbenike *Dobro došli 1* (2006) i *Dobro došli 2* (2007) napisala je Jasna Barešić, izvorna govornica hrvatskoga, sada u mirovini. To su nova i bolje uređena izdanja udžbenika koji su nastali kao priručnici u Školi za strane jezike Sova. Današnji im je izdavač Školska knjiga. Knjige se u najnovijim ili starijim izdanjima rabe i na nekim stranim sveučilištima, npr. na Karlovu sveučilištu u Pragu, Masarykovu sveučilištu u Brnu, na sveučilištu u Grazu (uz neke od idućih).

3.1.2. Učimo hrvatski

Udžbenici Vesne Kosovac i Vide Lukić *Učimo hrvatski 1* (2004) i *Učimo hrvatski 2* (2005), izvornih govornica hrvatskoga, zamijenili su prijašnje udžbenike istoga naslova *Učimo hrvatski* koji su napisali Višnja Barac-Kostrenčić, Miljenko Kovačićeg, Sonja Lovasić i Dobrila Vignjević (Barac-Kostrenčići i sur. 1999). Svi su ti udžbenici nastali tijekom rada njihovih autora u Centru za strane jezike Vodnikova.

Udžbenike naprednijih razina sastavila je druga suautorica s još dvoje kolega iz iste škole, Višnjom Kostrenčić i Miljenkom Kovačićekom: *Učimo hrvatski 3* (Kostrenčić, Kovačićek i Lukić 2002) i *Učimo hrvatski 4* (Kostrenčić, Kovačićek i Lukić 2002). I ovim se udžbenicima služe i neki drugi

predavači hrvatskoga, npr. na Višoj školi modernih jezika za tumače i prevoditelje u Trstu, na Sveučilištu u Grazu, a *Učimo hrvatski 1* nalazi se na popisu udžbenika za materinsku nastavu Državnoga ministarstva obrazovanja, umjetnosti i kulture.

3.1.3. Hrvatski u razgovoru

Mladen Engelsfeld književni je komparatist koji je predavao na Odsjeku za anglistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, izvorni govornik hrvatskoga. Njegov je dvojezični udžbenik *Hrvatski u razgovoru*, tj. *Croatian Through Conversation* doživio desetak izdanja. Namijenjen je hrvatskim iseljenicima engleskoga govornoga područja, što je očito i po temama i sadržaju njegovih lekcija. Prvo se izdanje pojavilo 1968. u izdanju *Matice iseljenika Hrvatske*. Iduća su izdanja izdavali i drugi izdavači, npr. *Mladost*, *Mozaik knjiga*. Knjiga je u nekim izdanjima proširivana i popravljena, ali konceptijski nije bitno izmijenjena.

3.1.4. Hrvatski za početnike 1

Četiri lektorice s Croaticuma Filozofskoga fakulteta u Zagrebu Marica Čilaš-Mikulić, Milvia Gulešić-Machata, Dinka Pasini i Sanda Lucija Udier napisale su udžbenik *Hrvatski za početnike I* (Čilaš-Mikulić i sur. 2006), vrlo bogato ilustriran. Sve su izvorne govornice hrvatskoga. Iako je namijenjen početnim stupnjevima učenja hrvatskoga, zbog obilja raznolikoga tekstovnog materijala i opsega udžbenika (budući da je nastao za potrebe tečajeva na Croaticumu koji imaju vrlo velik broj sati - 220 po semestru), može se djelomično rabiti i sa studentima koji više znaju. Ovaj se udžbenik rabi, sam ili uz još koji, i na nekim inozemnim sveučilištima, npr. Sveučilište Friedrich-Alexander Erlangen-Nürnberg, Sveučilište u Grazu.

3.1.5. Skripta Sveučilišne škole

Jasna Novak, Mirela Barbaroša-Šikić i Lidija Cvikić napravile su skriptu *Govorim hrvatski* (2002) za intenzivne tečajeve u Sveučilišnoj školi hrvatskoga jezika i kulture, koju su neki nastavnici rabili za poučavanje hrvatskoga u Čileu.

Prema novoj usitnjenjnoj strukturi toga intenzivnoga sveučilišnog tečaja hrvatskoga (svaki se od tri stupnja pojedine razine dijeli na dva podstupnja) skupina autorica koja godinama radi u školi napravila je nastavne materijale za nekoliko razina nastave. Sve su autorice izvorni govornici. Dotadašnje nastavne materijale odabrala je Marija Bošnjak 2008. godine napravivši udžbenike u obliku skripta za nekoliko jezičnih razina: P1A, P2A, P2B, P3, S1, i to po jedan za lektorsku, a drugi za gramatičku nastavu. Tekstovi i dijelovi lekcija u nekim se od tih udžbenika preklapaju, ali su udžbenici ustrojani tako da odgovaraju predznanju polaznika u pojedinim skupinama i tempu kojim je građu moguće obuhvatiti u jednomjesečnome intenzivnome tečaju. Takav je pristup jedno od mogućih vrlo uspješnih rješenja za posebne okolnosti učenja kada je udžbenik potrebno prilagoditi skupini koja uči hrvatski.

3.2. Udžbenici objavljeni u inozemstvu

Postoje udžbenici hrvatskoga za odrasle kojima se služe neke inozemne škole i sveučilišta koji nisu lako dostupni. Neki zato što su u obliku skripta, neki zato što su izdani u prekomorskim

zemljama za posebne skupine učenika. Stoga ne će svi biti spomenuti, nego samo dostupniji. Naime, neki od njih nisu bili samo nedostupni, nego i gotovo posve nepoznati u Hrvatskoj. Kao primjer može poslužiti knjiga C. I. Zovka *The Handbook of the Croatian Language* koju je još 1983. u Kanadi izdao *Ziral* (Zajednica Izdanja Ranjeni Labud). Kao što se po naslovu može zaključiti, napisana je na engleskome. Ona je sadržavala udžbenik s trideset i jednom lekcijom (vježbom), malu čitanku, gramatiku, pravopis i rječnik u jednim koricama.

Neki od udžbenika nastalih u inozemstvu namijenjeni su sveučilištima na kojima se hrvatski poučava zajedno s vrlo srodnim jezicima, srpskim ili i bošnjačkim. Budući da je ta neobična situacija prisutna na prevelikome broju sveučilišta, prati ju nekolicina dvojnih ili trojnih udžbenika. Nije poznato da postoje slični udžbenici (ni programi) koji uključuju vrlo srodne jezike, npr. norveškoga zajedno s danskim, iako je njegova današnja inačica, knjiški jezik *bokmal*, danska, a govori se i o dansko-norveškoj (Katzner 1995: 77; Austin 2008: 55) ili pak norveško-danskoj inačici (Katzner 1995: 78). Nije poznato ni da postoje udžbenici drugih sličnih slučajeva, npr. bugarskoga s makedonskim (koji Bugari, uključujući i bugarske jezikoslovce, smatraju dijalektom bugarskoga); češkoga sa slovačkim, za koje neki smatraju da su 90% međusobno razumljivi (Katzner 1995: 87). No kad već postoje dvojni ili trojni seminari jezika, onda dvojni ili trojni udžbenici mogu poslužiti kao ispomoć za takvu nastavu.

3.2.1. Englesko jezično područje

Na engleskome je u inozemstvu napisano nekoliko udžbenika hrvatskoga. Njima se služe pojedinci i neka sveučilišta u SAD i Kanadi, stoga ih je potrebno spomenuti.

Vinko Grubišić, slavist i kroatist koji predaje hrvatski na Sveučilištu Waterloo u kanadskoj državi Ontario, a kao gost je držao nastavu hrvatskoga i na Sveučilištu Macquarie u Australiji u vrijeme osnivanja tamošnje Katedre za hrvatski jezik, napisao je dva udžbenika *Elementary Croatian 1* (HIŠAK i HIC 1994) i njezin nastavak *Elementary Croatian 2* (HIŠAK i HIC 1996). Drugo izdanje udžbenika za početnike objavljeno je 2003. Tim se izdanjem služilo ne samo u izravnoj nastavi hrvatskoga na Sveučilištu Waterloo, prvomu koje je dopustilo da se osnuje Katedru za hrvatski jezik i kulturu (koju je V. Grubišić preuzeo 1988. godine), nego i u e-tečajevima toga sveučilišta koje su pohađali studenti iz drugih zemalja.

Ostali su autori stranci koji su naučili hrvatski, što znači da nisu izvorni govornici. Jedna je od njih Celia Hawksworth, do umirovljenja viša predavačica hrvatskoga i srpkoga na Odsjeku za slavistiku i istočnoeuropske studije, Sveučilišnoga koledža u Londonu, koja je izdala (2005) udžbenik *Colloquial Croatian*. Njezina je knjiga primjer udžbenika koji se razvija i poboljšava pa je tako nova inačica *Ljubavne priče* u nastavcima znatno pragmatički dotjerana. Izdanje 2006., koje se punim imenom zove *Colloquial Croatian: the complete course for beginners*, nastalo je u suradnji s Ivanom Jović.

Drugi je inojezični govornik hrvatskoga David Norris, viši predavač na Odsjeku za ruski i slavistiku Sveučilišta u Nottinghamu, koji je izdao knjigu *Croatian* (2003) u okviru serije *Teach Yourself*. Ona se prodaje zajedno s diskom pod naslovom *Croatian: a complete course for beginners*, čiji su autori D. Norris i Vladislava Ribnikar. Iako su obje knjige ovo dvoje inojezičnih autora u prijašnjim izdanjima imale sličan sadržaj (poučavale su hrvatskomu), imale su različite naslove

(Hawkesworth 1986, 1993; Norris 1993) jer su njihovi autori hrvatski jezik smatrali dijelom zajedničkoga jezika sa srpskim. Danas su za srpski jezik izdane posebne knjige.

Dva udžbenika izdana u inozemstvu danas uključuju i susjedne srodne jezike usporedno donoseći tekstove na hrvatskome i jednom ili dva susjedna jezika. Naime, neki poučavatelji koji predaju predmet s dvojnim ili trojnim nazivom, tj. predmet kojim se istovremeno ili u jednome kolegiju poučavaju hrvatski uz srpski ili još i bosanski/bošnjački, smatraju takve knjige s usporednim tekstovima na dva ili tri jezika korisnim referentnim djelom na nastavi koja objedinjuje hrvatski i susjedne srodne jezike (npr. Beissinger 2000). No upravo uslijed želje za usporednim učenjem dvaju ili triju jezika katkad u udžbeniku zna biti žrtvovana pragmatička razina hrvatskih tekstova (npr. u Hrvatskoj se ne govori da profesor popodne ima satove, nego nastavu, predavanja ili školu).

Jedan je od dvojnih udžbenika napisao Thomas F. Magner *Introduction to the Croatian and Serbian language* (1991., promijenjeno izdanje 1995.). Autor je poznati slavist, danas profesor emeritus na Sveučilištu Penn State. Prvo je izdanje toga udžbenika izišlo još 1956. s dvojnim nazivom jezika. To je jedina knjiga od prijašnjih dvojnih koja je još u uporabi na američkim sveučilištima, i to u navedenome promijenjenome izdanju s novim naslovom.

Novi su, trojni udžbenik napisale dvije autorice, inojezične govornice hrvatskoga. Prva je Ronelle Alexander, profesorica slavenskih jezika i književnosti na Kalifornijskome sveučilištu u Berkeleyu, a druga Ellen Elias-Bursać, prevoditeljica koja je deset godina bila lektorica hrvatskoga, bosanskoga i srpskoga na Harvardskome sveučilištu. Udžbenik je naslovljen *Bosnian, Croatian, Serbian - A Textbook with Exercises and Basic Grammar* (Alexander i Elias-Bursać 2006).

3.2.2. Njemačko jezično područje

Na njemačkome je jezičnome području objavljeno nekoliko udžbenika. Neki su nova izdanja knjiga koje su već dugo na tržištu. Dva je napisao Stjepan Drilo - za početnike *Kroatisch, TL1, Lehrbuch für Anfänger* (1999), a za one koji više znaju *Kroatisch Lehrbuch für Fortgeschrittene* (1996). Prvo izdanje početničkoga udžbenika objavljeno je 1974. godine, kada se rabila i audiovizualna metoda. Udžbenik Tome Matasića *Dobar dan* izišao je iz tiska 1980. godine, a do 2001. objavljeno je 10 izdanja.

Lektorica na Sveučilištu u Grazu Marija Korom objavila je 1998. *Kroatisch für die Mittelstufe Lese- und Übungstexte*, jedan od rijetkih udžbenka za srednji stupanj znanja, i to vrlo uspio: ulomke tekstova iz novije hrvatske književnosti prate komunikacijski, leksički, gramatički i prijevodni zadatci. Treće, prošireno izdanje izdano je 2005. Taj udžbenik može poslužiti kao udžbenik za srednju razinu i na drugim govornim područjima, jer je jedan od rijetkih nepočtenih udžbenika.

Na nekim se njemačkim sveučilištima hrvatski predaje kao jezik jednak srpskom, npr. na Sveučilištu u Muensteru, pa se na njemu rabi takvomu stavu prilagođen udžbenik Snježane Kordić koji se zove *Kroatisch-Serbisch, Ein Lehrbuch fuer Forteschrittene mit Gramatik* (1997).

3.2.3. Slavensko jezično područje

Neki nastavnici govornike slavenskih jezika koji uče hrvatski obično ne smještaju u početničke grupe, jer slavenski govornici mnogo toga o hrvatskome ne trebaju posebno (dugo) učiti kao govornici ostalih jezika. Mogu se osloniti na povoljni prijenos iz svoga jezika. Učenje tako srodnih jezika kakvi su slavenski jezici zapravo je posebno područje kojim se treba baviti jer se uz prednosti pojavljuju i nedostaci - nepovoljni prijenos (vidi npr. Gulešić 2003, Jelaska i Hržica 2005) koji u sebi nosi prijetnju okamina koje je poslije teško razbiti.

Od udžbenika namijenjenih govornicima slavenskih jezika poznata su tri, u obliku skripta ili knjige. Prvi su *Vježbe iz hrvatskog ili srpskog jezika 1* (Požgaj-Hadži 1990) namijenjen govornicima slovenskoga jezika i udžbenik. Drugi je za poljske studente hrvatskoga napisao Zoran Bundyk, koji je nekoliko godina bio lektor hrvatskoga u Poljskoj. Ta se skripta zove *Hrvatski jezik* (Bundyk i Tokarz) i u njemu se nalaze ulomci književnih djela i kraći hrvatsko-poljski rječnik. Treći je nedavno izašla *Hrvatska mova* Ljudmile Vasiljeve i Damira Pešorde (2007) za ukrajinske govornike koji uče hrvatski.

3.2.4. Ostala jezična područja

Podatci o udžbenicima za učenje hrvatskoga nisu lako dostupni u Hrvatskoj. Povremeno oni koji dođu u Hrvatsku donesu svoj udžbenik pa se tako za njega sazna. Takav je npr. udžbenik *Aprendiendo Croato* objavljen 2003. godine u Čileu namijenjen govornicima španjolskoga. U nekim zemljama postoje različiti priručnici za učenje hrvatskoga poput hrvatskoga za turiste, tisuću fraza, priručnik za konverzaciju (npr. talijansko-hrvatski), putni rječnik. Mnogi od njih imaju neke elemente udžbenika i bili bi zanimljivi za proučavanje, ali se ipak ne mogu smatrati pravim udžbenicima (često ih i nisu pisali stručnjaci za hrvatski, nego su nastali kao prijevodi ili prilagodbe priručnika za neke druge jezike).

3.3. Općenito o postojećim udžbenicima

U ovome će se poglavlju samo navesti opća svojstva udžbenika bez navođenja na koji se to konkretan udžbenik odnosi te kratko komentirati ono što je nužno. Svrha mu je dati pregled, ali i potaknuti buduće pisce na korisne zamisli. Posebno se to odnosi na opće udžbenike koji bi zbog maloga broja vrlo raznolikih polaznika pojedinih tečajeva trebali obuhvatiti što širu skupinu korisnika. Jer poučavatelji inojezičnoga hrvatskoga koji imaju iskustva s vrlo usmjerenim prilično homogenima skupinama često i sami znaju što bi trebalo njihovim korisnicima.

3.3.1. Usmjerenost korisnicima

Ciljana je skupina mnogih udžbenika široka i raznolika, time i neodređena (Blagus 2005). Neki su svjesno, drugi nesvjesno odabrali jedno ili nekoliko načela usmjerenosti.

Znanje – Većini je udžbenika zajedničko načelo razine znanja, uglavnom početničko, tek je nekoliko usmjereno na viši stupanj znanja. Nekim je udžbenicima zajedničko načelo glavnoga jezika, odnosno materinskoga ili J1. Poteškoća s tim načelom nastaje kod korisnika koji nemaju ujednačeno znanje, npr. komunikacijski su na višoj početnoj razini ili čak srednjoj, a gramatički na početnoj.

Poteškoća nastaje i uslijed nepoznavanja psiholingvističkoga razvoja inoga jezika. Tako se događa da autori u početnički udžbenik uvrste previše (nepotrebne) građe za tu razinu znanja. Ili pak ne uspijevaju uskladiti početnički rječnik i gramatiku pa poučavaju pravilima koja početnicima nisu potrebna (čime ih bar opterećuju) jer se pojavljuju u riječima koje još dulje ne će naučiti. Ili odjednom uvode previše jedinica koje nisu u skladu s inojezičnim razvojem, tj. onim što učenici hrvatskoga mogu na tome stupnju usvojiti. Moglo bi se reći da neki udžbenici imaju enciklopedijski pristup poučavanju jezika umjesto razvojnoga koji je u skladu s ovladljivim znanjem jezika.

Društvena skupina - Neki su udžbenici očito namijenjeni sasvim određenoj društvenoj skupini: iseljenicima, tj. korisnicima hrvatskoga podrijetla (npr. sadržavaju tekstove o posjetu Hrvatskoj matici iseljenika), bez obzira što izrijekom mogu imati i drugu namjenu. Za druge se čini da su namijenjeni strancima koji dolaze u Zagreb (npr. velik broj lekcija o razgledavanju Zagreba i obližnjih izletničkih mjesta). Novija izdanja nekih od njih promijenila su mjesto zbiljanja, odnosno dodala su i druga mjesta unutar Hrvatske u koja stranci dolaze kao turisti. Neki su bar djelomično namijenjeni strancima ili iseljenicima koji se žele kraće školovati u Hrvatskoj ili onima koji imaju poslovne veze s Hrvatima. Prema sadržajima i rječniku čini se da udžbenici uglavnom nisu namijenjeni strancima koji se trajno naseljavaju u Hrvatskoj jer uglavnom nedostaju tekstovi o svakodnevnom životu poput posjeta liječniku, boravka u bolnici, mirovinskome osiguranju itd.

Dob - Iako su u pregledu navedeni kao udžbenici namijenjeni odraslim govornicima, dobno načelo nije sasvim precizno. Neki su udžbenici po svojim tekstovima očito izravno ili neizravno namijenjeni korisnicima školske ili studentske dobi, neki odraslijima, neki neodređeni, neki imaju i jedne i druge vrste tekstova. Budući da je poznato da dob utječe na učenje, a time bi trebala i na poučavanje (npr. odrasli učenici često žele znati što, kako i zašto uče, a katkada pokazuju odbojnost prema komunikacijskim aktivnostima), neki udžbenici za odrasle nisu uporabljivi u svim dobnim skupinama.

Način učenja - Neki su udžbenici namijenjeni samostalnome učenju (jedan je izišao u seriji koja to ističe imenom), drugi su uporabljivi samo na nastavi, treći imaju obilježja i jednoga i drugoga. To se očituje i u jeziku uputa i objašnjenja. Neka su samo na hrvatskome, druga su samo na stranome, u trećima postoji poseban dio gdje je naveden jezik uputa i objašnjenja. Većina nema prijevode tekstova, no neki prevode pojedine ili sve tekstove.

Obrazovanje - Većina pretpostavlja određeni stupanj metajeziknoga znanja, katkad i vrlo visok, što znači da bi bili vrlo teški korisnicima koji im obrazovno nisu dorasli. Ako su takvi udžbenici namijenjeni samostalnome učenju, korisniku može biti osobito teško njima se služiti ako nije dovoljno obrazovan. Katkad je očito da je metajezik u udžbeniku nastao prema hrvatskim gramatikama za izvorne govornike, što strancima može biti ne samo teško, nego i nekorisno. Obrazovno se načelo očituje i u namjeni udžbenika kao priručnika na sveučilišnim predmetima, npr. slavističkima ili lingvističkima odsjecima ili pak općega tečaja neke škole za strane jezika čiji polaznici ne moraju imati veliko metajezikno znanje, katkad nemaju nikakvo.

3.3.2. Izgled

U suvremenoj je nastavi stranih jezika izgled udžbenika važan kao jedno od obilježja koje potiče motivaciju. Većina hrvatskih udžbenika za strance čini se toga svjesna bar u odnosu na naslovnicu. Gotovo su svi novi udžbenici inojezičnoga hrvatskoga mekoga uveza (i najnovija izdanja starijih) uglavnom moderna izgleda s naslovnicama u boji.

No tek su neki bogati ilustracijama i crtežima, od toga neki i u boji, dok su drugi bez ikakvih likovnih dijelova, isključivo crno-bijeli. Iako je obojeni udžbenik načelno poticajni od crno-bijeloga (ali i skuplji za izradu!), neki se bojama služe samo kao vizualnom dopunom, drugi se njima služe u ilustrativne svrhe, dok trećima boja ima i dodatnu pedagošku ulogu, npr. odvajanje gramatičkoga od leksičkoga dijela.

Udžbenici su različite veličine i debljine. Raspon je od velikoga formata (28x21.5 cm) do maloga (20x12 cm), neki su široki 24 cm. Različit im je broj stranica (od 154 do 481). No opseg udžbenika i broj lekcija nisu uvijek u skladu. Neki omanji udžbenici imaju velik broj lekcija, npr. 30, dok drugi imaju dvostruko manje, 15. Najveći ih broj ima dvadeset lekcija.

3.3.3. Dodatna oprema

Novija izdanja većine udžbenika imaju priložen disk sa zvučnim zapisom, neki još imaju audio-kasetu. Važno je da izgovor bude standardan, razgovijetan, ali i što prirodni. Današnja tehnika omogućava ne samo dvostruko snimanje (prirodno, brže, a onda sporije radi ponavljanja i izlučivanja pojedinih riječi), nego i ubrzavanje ili usporavanje iste snimke. Potrebno je imati i različite vrste tekstova osim ozvučenih lekcija, npr. prognoze, vijesti, intervju, telefonske razgovore. Dobro je što neki udžbenici imaju na izbor muški i ženski glas.

Tek poneki udžbenici kao dodatak imaju radnu bilježnicu ili vježbenu, priručnik za nastavnike, odvojenu gramatiku, rječnik ili rješenja zadataka. Neki imaju gramatički sažetak na kraju, ili pak rješenja zadataka.

3.3.4. Ustroj udžbenika

Neki udžbenici donose samo tekstove lekcija i drugih zadataka, npr. diktata, drugi donose rješenja samo nekih zadataka, treći svih zadataka. Pojedini su metodički opremljeni najavom onoga što će se u pojedinoj cjelini ili lekciji obrađivati. Drugi samo nižu građu. Neki imaju ponavljanja nakon nekoliko lekcija ili cjelina, kao svojevrsnu provjeru znanja. Neki iza tekstova ili na kraju lekcija imaju rječnike, drugi imaju dodatne rječnike nakon svih lekcija. Neki dodaju kulturološke podatke ili tekstove, većina ih to nema.

Rječnici - Rječnici mogu biti jednostrani ili dvostrani ako je udžbenik namijenjen samo za jedno govorno područje, npr. englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski. Neki udžbenici uključuju dva strana jezika, engleski i njemački, a neki ih imaju i pet, još francuski, talijanski i španjolski. Iako se ovo čini dovoljnim, u pojedinim bi slučajevima, ako je moguće zbog opsega, trebalo nekako uključiti i glavne jezike većega broja hrvatskih iseljenika ili manjina, poput švedskoga, nizozemskoga, mađarskoga. U izradi hrvatskoga kao drugoga jezika trebalo bi uključiti jezike većih skupina useljenika u Hrvatsku, poput albanskoga, uskoro čini se i kineskoga. U nekim bi

slučajevima bilo vrijedno napraviti i rječnike slavenskih jezika čiji govornici redovito uče hrvatski (npr. ruski, poljski, slovački), posebno srodnih poput srpskoga.

Naglasci - Poseban je izazov u učenju hrvatskoga naglasak. S njime se autori različito nose. Nekoliko ih označava mjesto naglasaka na riječima, u lekcijama ili rječnicima, uz to dodajući i trajanje sloga, a nekolicina riječi označava tradicionalnim hrvatskim naglasnim oznakama. Nekoliko uopće ne označava ni jedno naglasno obilježje ni u rječniku. Ima i domišljatih rješenja - tako da se označavaju naglasci samo na trosložnim i višesložnim riječima, i to kad nije naglašen prvi slog.

Koliko god naglasak bio važan, stavljanje bilo kakvih oznaka u pisane oblike riječi u prvome susretu može učenje pisanoga oblika riječi učiniti težim nego što treba. Riječi se uče i u svome govornome (za što je potreban naglasak) i pisanome obliku. Svaku je riječ potrebno čuti otprilike 5-7 puta da bi ju se naučilo, ali to isto vrijedi i za pisani oblik: i njega treba vidjeti toliko puta da bi se naučilo kako se piše (nekima je bolje najprije vidjeti napisanu riječ da bi ju mogli upamtiti). Kako naglasak nije dio pisanoga oblika, prvi bi susret s napisanom riječju trebao biti susret s njezinim uobičajenim načinom pisanja. Zato je dobro imati poseban rječnik u kojemu će se davati naglasni podatci tek kada se riječ ponovo susretne, bilo to ispod teksta ili u rječniku.

3.3.5. Osnovne sastojnice

Osnovne su sastojnice svakoga udžbenika lekcije ili tematske cjeline, iako se u nekima tema zna proširiti i na nekoliko lekcija. Većina lekcija svakoga udžbenika počinje tekstom koji je najčešće razgovor, nakon kojega slijede pitanja vezana uz tekstove ili rječnik pretpostavljenih nepoznatih riječi. Potom obično slijede zadatci koji su manje ili više povezani s tekstom, ili uopće nisu. Katkad se uz njih nalaze i gramatička objašnjenja.

Većina udžbenika ima i dodatne tekstove koji služe za utvrđivanje gradiva, proširivanje rječnika ili imaju kakvu gramatičku namjenu. Kod nekih od njih ti tekstovi pripadaju različitim funkcionalnim stilovima. Prikladno je da ti tekstovi budu ili tematski povezani s glavnim tekstom lekcije, ili rječnički, ili pak gramatički. U svakome slučaju, važno je da bar nastavnik zna što se svakim tekstom ili zadatkom želi postići.

3.3.6. Teme

Udžbenici hrvatskoga imaju neke zajedničke teme u udžbenicima za početnike, koje očitó svi smatraju korisnima i primjerenima: upoznavanje i predstavljanje, stanovanje, snalaženje u gradu, kupovanje, hrana (i restorani), odmor, izleti i putovanja, sport, druženje. Odabir tema danas može olakšati tzv. *CEF* (Council of Europe 2001), tj. *Zajednički europski okvir za učenje, poučavanje i procjenu jezika* (Vijeće Europe 2005), u hrvatskome prijevodu *ZEROJ*. On npr. u tablici 5 (str. 48) navodi opisne kategorije u četiri područja (osnovno, javno, profesionalno, obrazovno) koja uključuju različite članove u kategorijama: mjesto, ustanove, osobe, predmeti, događaji, poslovi, tekstovi, dok u jedinici 4.2. (str. 52) navodi brojne komunikacijske teme i njihove potkategorije, iako ne kao konačan izbor.

Udžbenici se međusobno razlikuju i brojem tema, i dubinom njihove obrade, i načinom kako su predstavljene. Mogu se uočiti dva glavna smjera: udžbenici iz Hrvatske obrađuju situacije s kojima

se stranci u Hrvatskoj (često uglavnom u Zagrebu) susreću, dok se u nekim udžbenicima nastalim u inozemstvu pojavljuju situacije iz svakodnevnoga (gradskoga) života, poput kvara automobila, prometne nesreće i poslovnoga ugovora. Treći su smjer udžbenici koji uključuju književna djela, očito odgovarajući na potrebe predmeta u kojima se ne uči samo jezik.

4. POTREBE ZA UDŽBENICIMA

Iako postoje različiti udžbenici za učenje hrvatskoga kao stranoga jezika, nedostaju još mnoge vrste udžbenika. Treba napomenuti da su potrebe za različitim udžbenicima inojezičnoga hrvatskoga podjednake kao i za velike svjetske jezike, s još ponekim posebnim vrstama, a stručnjaka koji bi ih mogli dobro sastavljati ima neusporedivo manje. Sreća je samo što se hrvatski autori dijelom mogu ugledati u strane udžbenike pa im to može donekle pomoći.

4.1. Udžbenici koji nedostaju

Posebni se nedostatak osjeća među udžbenicima za srednje i napredne stupnjeve. Čini se da uopće ne postoji udžbenik za napredne stupnjeve pa se učitelji hrvatskoga jezika na svim razinama snalaze rabeći priručnike napisane za izvorne govornike. Nedostaju i najrazličitije ostale vrste udžbenika poput udžbenika za proširivanje rječnika, udžbenika za ovladavanje pojedinim jezičnim djelatnostima (slušanjem, govorenjem, čitanjem i pisanjem), zajedno s pripadajućim gramatičkim područjima. Nedostaju i udžbenici koji imaju dovoljno razrađeno poučavanje čitanja i izgovora, kao i oni koji bi bar donekle poučavali određenim govornim inačicama hrvatskoga. Nema ni čitanki s različitim vrstama tekstova koji pripadaju najrazličitijim stilovima itd. Nedostaju i udžbenici koji bi poučavali načinima uklapanja rečenica u više tekstualne razine, tj. diskurs. Nedostaju i specijalizirani udžbenici (npr. za poslovni hrvatski, za pojedine struke). Uz udžbenike nedostaju i priručnici za učitelje koji održavaju jezičnu nastavu hrvatskoga, kao pratnja uz učeničke ili razredne udžbenike ili kao pomoć u nastavi. Često se u udžbenicima ne razlikuju zadatci koje treba raditi na nastavi i oni koje učenici mogu ili čak trebaju (npr. da se ne gubi dragocjeno vrijeme na nastavi) napraviti sami. Kod opsežnijih udžbenika bolje je napraviti dva različita priručnika, npr. vježbenicu za nastavu i radnu bilježnicu za samostalan rad izvan nastave.

Kronično nedostaju i udžbenici za hrvatski kao drugi jezik (koji bi polazili od zatečenih jezičnih komunikacijskih sposobnosti mnogih govornika koji se mogu sporazumijevati hrvatskim i vodili višim stupnjevima znanja), posebno prilagođeni različitoj dobi i različitim JI. Naime, jedna od velikih muka nastavnika hrvatskoga u inozemnim školama proizlazi iz vrlo nehomogenih skupina koje poučavaju. U istoj se skupini često nađu neki stariji i mlađi učenici kojima nisu prikladni isti sadržaji, a oni različito vladaju hrvatskim. Među starijim učenicima kojima su potrebni složeniji sadržaji neki ne znaju dovoljno hrvatskoga da bi njima ovladavali, a jednostavniji su im sadržaji za koje imaju dovoljno jezičnoga znanja nepoticajni ili dosadni. Među mlađim učenicima kojima su nužni jednostavni sadržaji neki znaju dovoljno jezika da im je potrebno ponuditi znatno više sadržaja. U takvim je okolnostima teško i zamisliti kako bi izgledali zajednički udžbenici. Situacija u odnosu na dob i znanje jezika može biti tek nešto jednostavnija na sveučilišnoj razini danas kada jezike uče ljudi različite dobi, a posebno na tečajevima u nehomogenim skupinama.

Naime, dob često čini bitnu razliku u učenju i udžbeničkim potrebama pa tako teme i aktivnosti mladih, zrelih i starijih ljudi mogu biti posve nepodudarne. To se odnosi na sve jezike, no posebna je teškoća s hrvatskim kao jezikom koji se znatno rjeđe uči u manjim skupinama nego tzv. svjetski jezici.

4.2. Budućnost postojećih udžbenika

Iako je jasno da nije moguće napraviti savršen udžbenik, treba se nadati da će se neki od postojećih udžbenika usavršavati i dovoditi do sve boljih izdanja. Uspješna iskustva s time već postoje. Kad je god to moguće, trebalo bi zadržati postojeće dobre strane postojećih udžbenika i usavršiti ih kako bi poticajno djelovali i na motivaciju i na uspjeh u ovladavanju hrvatskim na zadovoljstvo učenika i učitelja. Oni koji su koncepcijski bili toliko nesuvremeni sami su se ugasili. Neki se još održavaju na životu jer nema boljih. Učitelji jezika znaju reći da je i loš udžbenik bolji od nikakvoga, no činjenica je da mnogi učitelji hrvatskoga jezika od osnovne do sveučilišne razine sami izrađuju vlastite materijale jer im postojeći ipak nisu primjereni, povremeno se služeći nekim od udžbenika.

Inojezični hrvatski uči relativno mali broj stranaca (iako se posljednjih godina u Hrvatskoj njihov broj nekoliko puta umnožio) koji su vrlo nehomogeni po svojem predznanju, motivaciji, materinskim jezicima itd. Stoga okolnosti za razvoj i usavršavanje pojedinoga udžbenika ili za nastanak mnogih toliko potrebnih i nisu najbolje. Kao anegdota može se navesti komentar jednoga od autora inojezičnoga udžbenika za hrvatski da oni nisu ni u snu mogli zamisliti kad su ga radili da bi tko analizirao rječnik njihova djela ili njegov ustroj, kamoli pisao diplomski rad o tome. Danas je svijest o mnogobrojnim zahtjevima koji se postavljaju pred pisca udžbenika bar malo porasla. Ovaj rad želi doprinijeti tomu.

4.3. Upute za osmišljavanje udžbenika

Jasno je da su potrebe velike i raznorazne i da ih ne može zadovoljiti ni jedan ni nekoliko udžbenika. No dok se ne napišu svi nužni specijalizirani udžbenici, u međuvremenu bi bilo moguće napraviti i nekoliko mozaičnih udžbenika koji će kao jezgru za pojedine razine znanja imati kontroliran rječnik, gramatiku i raznoliku dubinu obrade pojedinih tema kako bi se mogli sastavljati za pojedine skupine polaznika. Svakako bi bilo važno da omogućuju podjednak razvoj svih nužnih jezičnih vještina u sve četiri jezične djelatnosti: slušanju, govorenju, čitanju i pisanju poput razgovora, držanja govora, dopisivanja, pisanja službenih dopisa, razumijevanja vijesti itd. Posebno bi bilo važno da imaju i vezu s procjenjivanjem znanja hrvatskoga, tj. da dobro poučavaju onomu što se smatra bitnim u ispitima.

U spomenutoj knjizi Vijeća Europe (2005) ima i drugih zanimljivih i korisnih podataka za pisce udžbenika. Upravo su za učenje engleskoga rječnika izišli udžbenici kojima su lekcije naslovljene po predloženim opisivačima iz ZEROJ-a, npr. *Mogu govoriti o trgovinama*, *Mogu opisati kuhinju*, *Mogu iskazivati svoj stav*, *Mogu pozivati ljude* itd. (Gairns i Roedman 2008). Možda je dobro napomenuti i loše primjere - udžbenike engleskoga i drugih jezika kao stranih za koje izdavači ili autori tvrde da su neka od razina ili stupnjeva prema CEF-u, npr. A2 ili B1, izjednačujući tako

razinu postignuća koje se tim okvirom određuju (koje u konačnici pripada govorniku stranoga jezika) i udžbenike koji su samo pomoć u učenju.

Udžbenik za učenje inojezičnoga hrvatskoga trebao bi jezičnim sadržajem i djelatnostima koje razvija, ali i strategijama učenja odgovarati korisnikovim potrebama, što se može odnositi na samoga učenika, ali i na program poučavanja. To znači da bi trebao poticati učenikov najprikladniji jezični razvoj. Kao što je već bilo istaknuto, udžbenici bi trebali sadržavati građu naučljivu na određenome stupnju koja je u skladu s njegovim stupnjem jezičnoga razvoja. Drugim riječima, kao ni učitelji, ne bi trebali poučavati nenaučljivo.

Udžbenik bi trebao biti u skladu sa stvarnim situacijama u kojima će učenici hrvatskoga rabiti hrvatski kojim su ovladali: osobne, javne, obrazovne ili poslovne. Te se uporabe mogu bitno razlikovati od rada u nastavnoj skupini u kojemu se npr. mora usmjeravati na oblik, tj. gramatičke jedinice. Stoga udžbenik treba navoditi stvarne situacije, sadržavati stvarne materijale, poticati na različite jezične situacije i strategije koje će mu omoći. To znači i da će u određenim slučajevima biti nužno učenike hrvatskoga poučiti i svakodnevnome razgovornome jeziku pojedinih sredina.

Jedna je od uloga udžbenika da učenika postupno vodi sve samostalnijoj uporabi jezika. To se može postići poticajima na projektne zadatke, zanimljivim temama za raspravu i slično.

Udžbenik treba poticati učenike na učenje hrvatskoga različitim načinima jer postoje različiti tipovi učenika koji uče na različite načine (više u Jelaska 2005.c). Treba znati da to ne znači samo najrazličitije i suvremene metode, poput danas najpopularnijih komunikacijskih, nego i klasične. Naime, ima učenika koji su savršeno zadovoljni (nekim) tradicionalnim metodama i pristupima, pa tako i udžbenicima koji su prema njima nastali (poput prijevodnih metoda). To se zna dogoditi kod odraslih učenika zato što ne vole mijenjati načine kojima su uspjeli naučiti druge jezike. S druge pak strane, većina učenika treba stalne poticaje kako bi zadržali motivaciju za učenjem. Oni se postižu i promjenama tekstova, tema, zadataka, djelatnosti, ali i mogućnošću da prate vlastiti napredak. Stoga je dobro da udžbenici uključuju i povremene provjere.

5. ZAKLJUČAK

Postojeći udžbenici inojezičnoga hrvatskoga za odrasle samo djelomično pokrivaju potrebe inojezičnih govornika. Nedostaju neki od najvažnijih, poput udžbenika za hrvatski kao drugi jezik jer su svi u stvarnosti, ako ne izrijeком, namijenjeni učenicima hrvatskoga kao stranoga. Danas je mnogima poznato da je izrada svakoga udžbenika, time i udžbenika za hrvatski kao ini (drugi i strani) jezik, složen i zahtjevan stručni posao. Njega treba dobro osmisлити prema namjeni, držeći se primijenjenolingvističkih načela koja se postavljaju i za udžbenike drugih jezika kao inih, ali uključujući i znanstvene spoznaje (lingvističke i psiholingvističke) o inojezičnome hrvatskome do kojih se već došlo (npr. o redosljedu poučavanja padeža, osnovnome rječniku, izravnome ili neizravnome poučavanju morfološkim pravilima).

6. LITERATURA

Austin, Peter K. (2008) *1000 Languages: The Worldwide History of Living and Lost Tongues*, London: Thames & Hudson.

- Beissinger, Margaret H. (2000) **Teaching South Slavic Languages: A Survey of Textbooks and Reference Works**, u Olga Kagan and Benjamin Rifkin: *The Learning and Teaching of Slavic Languages*, Slavica, Bloomington, 609-26
- Blagus, Vlatka (2005.a) **Pregled udžbenika hrvatskoga za strance**, u Z. Jelaska i sur. *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 226-235.
- Blagus, Vlatka (2005.b) **Odabir riječi u udžbenicima hrvatskoga za strance**, u Z. Jelaska i sur. *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 261-275.
- Council of Europe (2001) **Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cvikić, Lidija i Tomek, Tatjana (2003) **Hrvatski - prvi strani jezik?**, u Melita Kovačević i Dunja Pavličević-Franić (ur.) *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini II: teorijska razmatranja, primjena*, Zagerb - Jastrebarsko: Sveučilište u Zagrebu i Naklada Slap.
- Cvikić, Lidija (2005) **Pregled priručnika hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika**, u Z. Jelaska i sur. *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 219-226.
- Cvikić, Lidija i Jelaska, Zrinka (2005) **Istraživanja hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika**, u Z. Jelaska i sur.: *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 127-136.
- Cvikić, Lidija i Jelaska, Zrinka (2007) **Morfološka svjesnost i rječnički razvoj u hrvatskome kao drugome i stranome jeziku**, *Riječ XIII-2*, 66-78.
- Gairns, Tuth; Redman, Stuard (2008) **Basic Oxford Word Skills**, Oxford University Press.
- Gulešić, Milvia (2003) **Srodnost dvaju jezičnih sustava - prednost i/ili nedostatak u usvajanju jezika**, u Diana Stolic, Nada Ivanetić, Boris Pritchard (ur.), *Psiholingvistika i kognitivna znanost*, HDPL, Zagreb - Rijeka, 167-175.
- Hržica, Gordana (2005) **Padežni sustav u priručnicima za strance**, u Z. Jelaska i sur.: *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 235-245.
- Jelaska, Zrinka (2005.a) **Materinski, drugi, strani i ostali jezici**, u Zrinka Jelaskai sur.: *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada (24-38).
- Jelaska, Zrinka (2005.b) **Hrvatski u višejezičnosti**, u Zrinka Jelaska i sur.: *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada (277-286).
- Jelaska, Zrinka (2005.c) **Učenje i poučavanje drugoga jezika**, u Zrinka Jelaska i sur.: *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada (277-286).
- Jelaska, Zrinka i suradnici (2005) **Hrvatski kao drugi i strani jezik**, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jelaska, Zrinka i Hržica, Gordana (2005) **Utjecaj srodnih jezika: hrvatski i srpski**, u Zrinka Jelaska i sur.: *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 286-299.
- Katzner, Kenneth (1995) **The Languages of the World** (3. izd.), London i New York: Routledge.
- Novak-Milić, Jasna (2005) **Glagolski sustavi u priručnicima za strance**, u Z. Jelaska i sur.: *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 252-261.
- Novak-Milić, Jasna i Gulešić-Machata, Milvia (2006) **Međukulturalna kompetencija u nastavi hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika**, *Lahor 1*, 69-83.

- Požgaj-Hadži, Vesna; Smolić, Marija i Benjak, Mirjana (2007) **Hrvatski izvana**, Zagreb: Školska knjiga, 129-142
- Požgaj Hadži, V. i Benjak, M. (2003) **Hrvatski jezik u slovenskoj osnovnoj školi (primjer programske / udžbeničke jedinice)**, u Stolac, D., Ivanetić, N. i Pritchard, B. (ur.) *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*, Zagreb - Rijeka: HDPL, 635-649.
- Švačko, Vanja (2005) **Studij kroatistike - između Indije i Kine, Jezik u društvenoj interakciji**, u Diana Stolac, Nada Ivanetić, Boris Pritchard (ur.), *Jezik u društvenoj interakciji*, HDPL, Zagreb - Rijeka, 491-495.
- Vijeće Europe (2005) **Zajednički europski okvir za učenje, poučavanje i procjenu jezika**, Školska knjiga: Zagreb.

7. UDŽBENICI INOJEZIČNOGA HRVATSKOGA (izbor)

- Alexander, Ronelle; Elias-Bursac, Ellen (2006) **Bosnian, Croatian, Serbian: A textbook with exercises and basic grammar**, Madison, Wis.: University of Wisconsin Press.
- Barac-Kostrenčić, Višnja; Kovačiček, Miljenko; Lovasić, Sonja i Vignjević, Dobrila (1999) **Učimo hrvatski 1**, Zagreb: Centar za strane jezike i Školska knjiga.
- Barešić, Jasna (2006) **Dobro došli 1 - udžbenik i rječnik za učenje hrvatskoga jezika za strance**, Zagreb: Školska knjiga.
- Barešić, Jasna (2006) **Dobro došli 1 - CD uz udžbenik za učenje hrvatskog jezika za strance**
- Barešić, Jasna (2007) **Dobro došli 2**, Zagreb: Školska knjiga.
- Barešić, Jasna (2007) **Dobro došli 2 - gramatika i rješenja zadataka za učenje hrvatskog jezika za strance**
- Čilaš-Mikulić, Marica; Gulešić-Machata, Milvia; Pasini, Dinka; Udier, Sanda Lucija (2006) **Hrvatski za početnike 1 - udžbenik i rječnik**. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Čilaš-Mikulić, Marica; Gulešić-Machata, Milvia; Pasini, Dinka; Udier, Sanda Lucija (2006) **Hrvatski za početnike 1 - vježbenica i gramatički pregled**. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Drilo, Stjepan (1994) **Kroatisch I**, Lehrbuch für Anfänger. Heidelberg 1994;
- Drilo, Stjepan (1996) **Kroatisch II**. Heidelberg.
- Engelsfeld, M. (2002) **Croatian through conversation**, Zagreb.
- Grubišić, Vinko (2003) **Elementary Croatian 1**, Zagreb: Croatian Information Centre.
- Grubišić, Vinko (2004) **Elementary Croatian 2**, Zagreb: Croatian Information Centre.
- Hawkesworth, Celia (2005) **Colloquial Croatian**, London i New York: Routledge.
- Hawkesworth, Celia (2006) **Colloquial Croatian: the complete course for beginners**, u suradnji s Ivanom Jović, London i New York: Routledge.
- Juričić, D (1994) **Reci mi hrvatski**, Zagreb: Školska knjiga.
- Korom, Marija (2005) **Kroatisch fuer die Mittelstufe: Lese- und Übungstexte (3. neu bearb. u. erw.)**, Studienhilfen 8, München, Verlag Otto Sagner.
- Kosovac, Vesna; Lukić, Vida (2004) **Učimo hrvatski 1, udžbenik i vježbenica s gramatikom**. CD. Zagreb: Centar za strane jezike - Školska knjiga, 2004. (Knjiga i audio-CD)

- Kosovac, Vesna; Lukić, Vida (2007) **Učimo hrvatski 1 - udžbenik s vježbenicom (2. izmijenjeno izdanje)**
- Kosovac, Vesna; Lukić, Vida (2005) **Učimo hrvatski 2, udžbenik i vježbenica s gramatikom.** Zagreb: Centar za strane jezike - Školska knjiga (knjiga i audio-CD).
- Kostrenčić, Višnja; Kovačiček, Miljenko; Lukić, Vida (2002) **Učimo hrvatski 3, udžbenik i vježbenica.** Zagreb: Centar za strane jezike (knjiga i audio-CD).
- Kostrenčić, Višnja; Kovačiček, Miljenko; Lukić, Vida (2002) **Učimo hrvatski 4, udžbenik i vježbenica.** Zagreb: Centar za strane jezike (knjiga i audio-CD).
- Matasić, Tomo. (1980) **Dobar dan! Ein Lehrbuch des Kroatischen mit Anhang für Serbisch (24 Lektionen mit 4 Tests), München: Hueber.**
- Matasić, Tomo (2001) **Dobar dan! Ein Lehrbuch des Kroatischen mit Anhang für Serbisch (24 Lektionen mit 4 Tests), Ismaning: Max Hueber Verlag.**
- Norris, David (2003) **Croatian, Teach yourself, London: Hodder Education.**
- Požgaj-Hadžić, Vesna (1990) **Vježbe iz hrvatskog ili srpskog jezika, Ljubljana: Samozaložba.**
- Vasiljeva, Ljudmila i Pešorda, Damir (2007) **Horvatska mova, Lavov.**

Sažetak

Udžbenici inojezičnoga hrvatskoga

U radu se prikazuje sadašnje stanje i dostupnost udžbenika koji pristupaju hrvatskom jeziku kao stranome ili drugome. Autorica daje pregled nekih od znanstvenih članaka koji tematiziraju udžbenike inojezičnog hrvatskog te donosi pregled udžbenika tiskanih u Hrvatskoj i inozemstvu. Također, navode se opća svojstva dostupnih udžbenika te daju smjernice koje bi autorima takvih udžbenika olakšale rad.

Summary

Textbooks of Croatian as a foreign or second language

This paper analyzes the present-day condition and the availability of textbooks which approach the Croatian language as a foreign or second language. This author gives us an overview of some of the research papers about textbooks of Croatian and textbooks published in Croatia and abroad. In addition, she specifies general attributes of textbooks available, and gives guidelines which could provide assistance to authors of such textbooks.